

БЕЗРОБІТТЯ

План

1. Зайнятість як соціально-економічне явище.
2. Безробіття як соціально-економічне явище.
3. Концепції безробіття.

1. Для всіх країн зайнятість у системі соціальних й економічних проблем займає основне місце й разом з показниками рівня життя виступає своєрідним індикатором соціальних процесів. І це не дивно, тому що для людини робота - це не тільки джерело доходу, а й можливість зайняти певне місце в суспільстві. Втрата роботи для більшості людей означає зменшення життєвого рівня й наносить серйозну психологічну травму. Тому проблема безробіття так актуальна й вимагає ретельного рішення.

Економісти вивчають безробіття для визначення її причин, а також для вдосконалення мер державної політики, що впливають на зайнятість.

Зайнятість як соціально-економічна категорія характеризує різні форми участі працездатного населення в суспільно корисній діяльності з одержанням відповідних доходів. До зайнятого населення належать особи обох статей у віці 16 років і більше, котрі у період, який розглядається:

- виконували роботу за наймом за винагороду на умовах повного або неповного робочого часу, а також іншу роботу, що дає дохід, самостійно чи в окремих громадян, незалежно від строків одержання безпосередньої плати за працю чи доходу;
- тимчасово були відсутні на роботі з різних причин (хвороба, відпустка, відрядження, перепідготовка, страйки тощо);
- виконували роботу без оплати на сімейному підприємстві.

Зайняте населення — це активна частина трудових ресурсів, залучена до суспільного виробництва. За методологією ООН, до нього належать:

- 1) ті, що працюють за наймом, у тому числі за кордоном;
- 2) підприємці (зайняті на власному підприємстві);
- 3) учні, що одержують стипендії;
- 4) частково зайняті студенти і домогосподарки;
- 5) особи вільних професій;
- 6) військовослужбовці;
- 7) члени родин, які допомагають у вихованні дітей, догляді за інвалідами та літніми людьми тощо.

За міжнародними стандартами, для робочих цілей поняття «певна робота» означає роботу, виконувану впродовж не менш як однієї години за тиждень.

Структура зайнятості — це сукупність пропорцій у використанні робочої сили суспільства між:

- 1) кількістю зайнятих і незайнятих трудових ресурсів у суспільному виробництві;
- 2) кількістю зайнятих, розподілених за видами зайнятості;
- 3) зайнятими в матеріальному виробництві й у невиробничій сфері;
- 4) кількістю зайнятих по регіонах країни;

- 5) кількістю зайнятих у галузях матеріального виробництва й у найважливіших галузях невиробничої сфери;
- 6) кількістю зайнятих працівників різних професійно-кваліфікаційних груп.

Зайнятість характеризує рівень залучення населення в процес суспільного виробництва. Розрізняють 3 рівні зайнятості.

1. Абсолютна зайнятість – відбиває практично 100% залучення працездатного населення в суспільне виробництво (такий рівень зайнятості характерний для країн соціалістичних країн). Однак такий рівень зайнятості має свої недоліки:
 - зберігаються робочі місця, що вимагають малокваліфікованої ручної праці, що стримує ріст ПТ;
 - надмірне залучення жінок у виробництво приводить до погіршення демографічної ситуації, загостренню проблем родини, росту захворюваності в дітей й інших побутових проблем;
 - надлишок робочої сили обумовив її дешевину, тобто низький рівень заробітної плати.
2. Повна зайнятість - досягається при певному рівні безробіття, що називається природним - такий, котрий обумовлений природними процесами міграції робочої сили й структурних змін в економіці. Реальний обсяг національного продукту, що пов'язаний із природним рівнем безробіття називається виробничим потенціалом економіки, тобто максимально можливий обсяг виробництва.

Ще однією особливістю повної зайнятості є збалансованість ринків робочої сили, тобто коли кількість шукаючих роботу дорівнює числу вільних робочих місць. Таким чином, природний рівень безробіття є безпечним для економічного розвитку країни й забезпечує збереження соціального миру, тому що при цьому на ринку праці існують вакансії робочих місць.

Поняття «природний рівень безробіття» вимагає уточнення в 2 аспектах:

1. Цей термін не означає, що економіка завжди функціонує при цьому рівні й тим самим реалізує свій потенціал.
2. природний рівень безробіття не обов'язково є постійним, він піддається перегляду внаслідок інституційних змін
3. Неповна зайнятість - виникає у випадку, якщо кількість безробітних перевищує природний рівень, тобто при наявності фактичного безробіття.

4. Ефективна зайнятість розглядається з двох точок зору: економічної — як найбільш раціональне використання людських ресурсів і соціальної — як найбільш повна відповідність інтересам людини праці. Вона означає здатність суспільної системи управління відтворювати соціально-економічні умови розвитку працівників відповідно до вимог інтенсифікації та динамізму суспільного виробництва й досягнення середнього рівня життя населення.

2. Безробіттям називається соціально-економічна ситуація в суспільстві, за якої частина активних працездатних громадян не може знайти роботу, яку вони здатні виконувати, що зумовлено переважанням пропозиції праці над попитом на неї. Безробіття вивчається давно. З одного боку, воно є важливим стимулятором активності працюючого населення, з другого — великим суспільним лихом, соціально-економічні втрати від якого настільки значні, що в усьому світі

докладається багато зусиль до його мінімізації. Однак жодній країні не вдається ліквідувати його повністю.

Щодня деякі робітники звільняються або їх звільняють, а деякі безробітні знаходять роботу. Цей постійний відтік з рядів безробітних і приплив у них показує частку робочої сили, що перебуває в стані безробіття.

Для з'ясування, які ж фактори впливають на природний рівень безробіття, розглянемо модель динаміки робочої сили.

Перехід індивідів з розряду працевлаштованих у безробітні й навпаки можна проілюструвати наступною схемою.

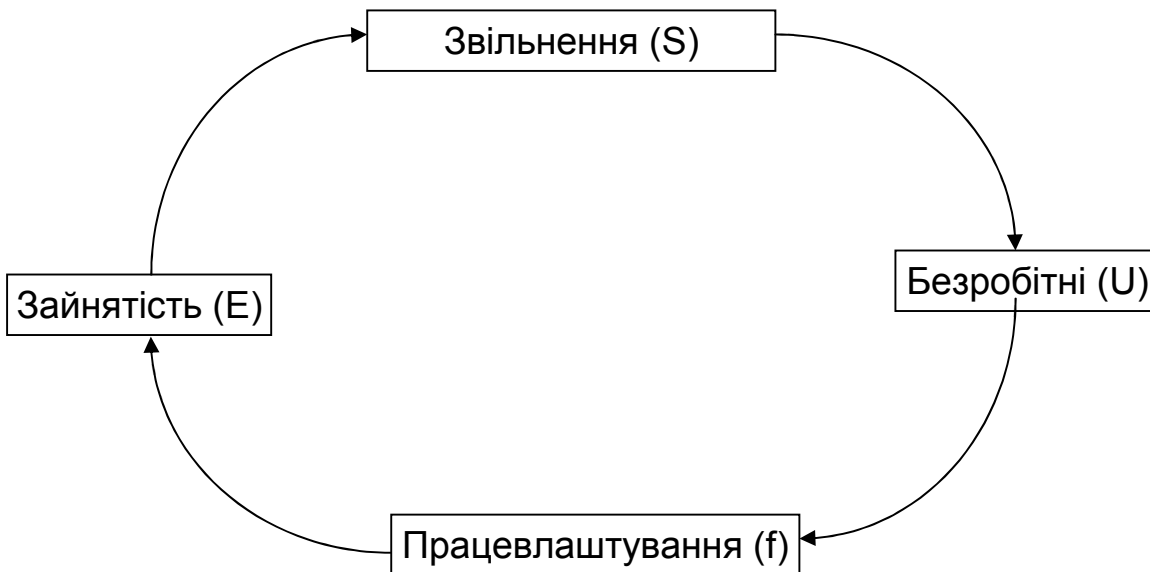

Рисунок 1 – Схема руху робочої сили на ринку праці

Тому що будь-яка працездатна людина є або працюючою, або безробітною, то розмір робочою сили (L) визначається як сукупність кількості зайнятих (E) і безробітних (U):

$$L = E + U.$$

Припустимо, що розмір сукупної робочої сили незмінний. Для виявлення факторів, які збільшують або зменшують природне безробіття уведемо наступні змінні:

s - показник рівня звільнених робітників, тобто частка зайнятих, які щомісяця втрачають роботу;

f - показник рівня працевлаштування, тобто частка безробітних, які щомісяця знаходять роботу.

Якщо вважати, що ринок праці перебуває в стійкому стані, то число найнятих (fU) повинне рівнятися числу звільнених з роботи (sE), тобто

$$f \cdot U = s \cdot E.$$

Щоб знайти стійкий рівень безробіття, перетворимо рівняння робочої сили з метою визначення рівня зайнятого населення:

$$E = L - U.$$

Тоді умова рівноваги ринку праці буде мати наступний вигляд:

$$f \cdot U = s \cdot (L - U)$$

Розділивши обидві частини на L одержимо:

$$f \cdot \frac{U}{L} = s \cdot \left(1 - \frac{U}{L}\right)$$

Потім виділимо рівень безробіття і отримаємо:

$$\frac{U}{L} = \frac{s}{s + f}$$

Звідси видно, що рівень безробіття залежить від показників рівня працевлаштування й звільнення. Чим вище рівень звільнення, тим вище безробіття. Чим вище рівень працевлаштування, тим нижче безробіття.

З наведеної моделі природного рівня безробіття, бачимо, що будь-яка економічна політика, спрямована на зниження природного рівня, повинна сприяти або зменшенню рівня звільнення, або збільшенню рівня працевлаштування.

З'ясувавши, яким образом змінюється природний рівень безробіття, необхідно з'ясувати які ж причини впливають на рівень безробіття і які форми безробіття існують.

Серед інших видів безробіття виділяють:

- 1) *фрикційне* — пов'язане із зміною місця роботи або з тими, хто вперше шукає роботу. Воно є постійним, немінучим і певною мірою бажаним (пов'язано з природною міграцією населення);
- 2) *структурне* — виникає в результаті науково-технічного прогресу, коли змінюються технологія та організація виробництва, а отже, й структура попиту на робочу силу;
- 3) *циклічне* – виникає в результаті економічного спаду в країні;
- 4) *плинне* – включає осіб, які мають високу кваліфікацію або в змозі її змінити, які втратили робоче місце за різних причин та потім знов були залучені до виробництва;
- 5) *застійне* - пов'язане з нездатністю працювати або змінити кваліфікацію;
- 6) *приховане* – об'єднує робітників, які формально мають робоче місце, однак воно не забезпечує достатній рівень доходу.

Для определения уровня естественной безработицы экономисты используют среднюю величину фактической безработицы за длительный период.

Фактический уровень безработицы в данный период может быть выше естественного уровня, и в этом случае будут наблюдаться дефицит совокупного спроса и циклическая безработица. Следовательно, циклическая безработица связана с колебаниями экономической конъюнктуры. На фазе спада в экономике спрос на товары и услуги сокращается, что ведет к сокращению производства и занятости. На фазе подъема, напротив, растет спрос на потребительские и инвестиционные товары, а значит, на рабочую силу.

В некоторые периоды фактический уровень безработицы может быть ниже естественного уровня, и в этом случае экономика будет испытывать избыток совокупного спроса, а значит, инфляцию. Уровень циклической безработицы $U_{ц}$ определяется как разность между фактическим $U_{ф}$ и естественным $U_{е}$ уровнями безработицы:

$$U_{ц} = U_{ф} - U_{е}$$

Циклическая безработица свидетельствует о неполном использовании производственных ресурсов. В этом случае фактический объем национального производства Y_{ϕ} ниже потенциального Y^* . Если же фактический уровень ВВП равен потенциальному $Y_{\phi} = Y^*$, то естественный уровень безработицы равен фактическому $U_{\phi} = U_e$. В этом случае циклическая безработица отсутствует. Следовательно, чем ниже фактический ВВП по сравнению с потенциальным, тем больше циклическая безработица.

Разность между потенциальным ВВП Y^* и фактическим Y_{ϕ} образует конъюнктурный разрыв (разрыв ВВП), анализ которого в 1960-е гг. провел американский экономист А. Оукен. На основе эмпирических исследований он обнаружил устойчивую связь между величиной циклической безработицы и разрывом ВВП.

Установленную зависимость он выразил формулой:

$$\frac{Y^* - Y_{\phi}}{Y^*} = \gamma(U_{\phi} - U_e)$$

где γ — число (параметр) Оукена.

Смысл этой формулы выражает так называемый закон Оукена: если циклическая безработица увеличивается на 1%, то фактический ВВП отстает от потенциального на, γ %.

Анализ форм безработицы показывает, что безработицу на естественном уровне следует рассматривать как положительное явление в экономике, в то время как циклическую безработицу — как крайне негативное явление. Циклическая безработица ведет к снижению благосостояния общества в виде потери ВВП и к снижению благосостояния индивидов из-за падения их доходов. Однако общество в целом несет большие потери, чем отдельные его индивиды. Это объясняется тем, что работающий человек платит обществу налоги, в то время как безработный не только их не платит, но еще и находится на иждивении у общества, так как ему необходимо выплачивать пособие по безработице. В целом для общества потери от появления каждого безработного сверх естественного уровня складываются из трех элементов:

- а) уменьшения дохода индивида;
- б) пособия по безработице;
- в) уменьшения налоговых поступлений.

Таким образом, безработица порождает серьезные издержки как для общества в целом, так и для отдельных его граждан (попавших в число безработных). Наличие безработных означает, что страна создает меньший объем национального продукта по сравнению с объемом при полной занятости. Это происходит оттого, что труд используется не в полной мере. Следовательно, в меньшей степени используются и другие факторы: производственные здания, оборудование, транспорт, природные ресурсы и т. п.

3. Існує три основні концепції безробіття:

1. *Неокласична концепція безробіття* – виходить з того, що ринкова економіка здатна забезпечувати повну зайнятість шляхом формування рівноважної ціни робочої сили – заробітної плати, за якої попит та пропозиція на робочу силу співпадають. Безробіття виникає тоді, коли в силу різних причин (наявність жорсткої заробітної плати) заробітна плата підвищується вище рівноважного рівня.

Жорсткість заробітної плати, тобто її нездатність до гнучкої зміни, достатньому для приведення пропозиції праці у відповідність із попитом на нього. Розглянемо яким же образом твердість заробітної плати впливає на рівень безробіття.

Коли заробітна плата перебуває вище рівня відповідним рівновазі попиту та пропозиції, пропозиція праці перевищує попит на нього. Фірмам доводиться так чи інакше розподіляти між всіма претендентами недостатню кількість робочих місць. Тому жорсткість заробітної плати зменшує показник імовірності працевлаштування й підвищує рівень безробіття.

Безробіття як результат твердості заробітної плати й недостачі вільних робочих місць, що впливає звідси, називається **безробіттям очікування**.

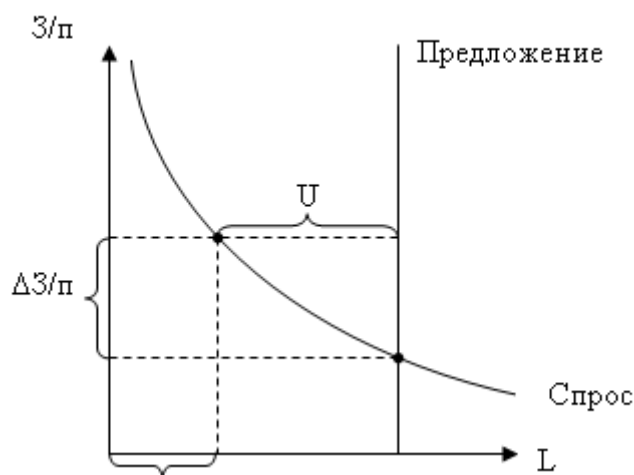

Рисунок 2 – Встановлення рівноваги на ринку праці.

Щоб зрозуміти категорію жорсткості заробітної плати й безробіття очікування, необхідно з'ясувати, чому ж ринок праці не приходить у рівновагу. Коли рівень заробітної плати перебуває вище точки рівноваги, а пропозиція перевищує попит. Логічно було б очікувати від роботодавців зниження виплачуваної заробітної плати. Безробіття очікування виникає тому, що фірми не можуть знизити рівень заробітної плати, незважаючи на надлишкову пропозицію праці. Три причини жорсткості заробітної плати.

1. Наявність законів про встановлення мінімального рівня заробітної плати – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану

працю, нижче якого не може здійснюватися оплата за виконану робітником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт).

2. Монопольна сила профспілок. Заробітна плата робітників визначається не рівновагою на ринку праці, а угодою між профспілками й керівництвом. Укладений договір у такий спосіб піднімає заробітну плату вище рівноважного рівня, але дозволяє фірмі самостійно вирішувати питання про кількість необхідних працівників. Результатом є зменшення кількості найнятих працівників і ріст безробіття очікування.

3. Установлення стимулюючої заробітної плати - висока заробітна плата підвищує продуктивність праці. Існує кілька теорій про вплив заробітної плати на продуктивність праці: 1) затверджує, що заробітна плата впливає на харчування (висока заробітна плата → гарне харчування → здоров'я → висока продуктивність праці. Цей підхід притаманний слаборозвиненим країнам); 2) теорія ефективності оплати праці затверджує, що високі заробітки скорочують плінність робочої сили; 3) середня кількість персоналу на фірмі залежить від одержуваної заробітної плати (негативна селекція); 4) висока заробітна плата підвищує старанність працівників.

Розходження в оплаті праці виступають одним з економічних інструментів стимулювання або гальмування руху працівників між різними рівнями кваліфікації, регіонами, підприємствами, галузями, секторами економіки. В умовах, коли між розрядні коефіцієнти, диференціація окладів фахівців і службовців відчутна, у працівників є сенс піклуватися про підвищення свого кваліфікаційного рівня. У цілому ж у країні в цей час різниця в оплаті праці різної кваліфікації мало відчутна. Спостерігається тенденція до втрати тарифною системою функції оптимального розподілу й перерозподілу праці. Розходження в рівнях заробітної плати є одним із сильних регуляторів внутрішньогалузевої й міжгалузевої мобільності кадрів (різна ставка різниця заробітної плати).

Тому, з метою ліквідації безробіття, необхідно знизити заробітну плату до рівноважного рівня.

2. *Кейнсіанська концепція безробіття* виходить з наступних положень:

- потреба в робочій силі залежить не від рівня заробітної плати, а від обсягів виробництва, який в свою чергу залежить від сукупного попиту;

- заробітна плата слабо реагує на зміни попиту на ринку праці, тому що при укладанні договорів вона визначається на декілька років. Більш того, вона має тенденцію до зростання.

Таким чином, причиною безробіття є недостатність сукупного попиту. Потенційний рівень ВВП можливий тільки за умови повної зайнятості, в іншому випадку, безробіття дає зниження ВВП. Для підвищення сукупного попиту необхідно: 1) знижувати податки; 2) збільшувати державні закупівлі; 3) стимулювати валові інвестиції.

3. *Концепція Оукена* – визнає причиною розвитку безробіття, виникаючі деформації на ринку праці, як наслідок його не гнучкості, тобто невідповідності кількості і якості притоку робочої сили приросту вільних робочих місць. Такий вид безробіття може існувати і в умовах наявності вакансій робочих місць.